

II. Σαρίσχουλη

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΑΝΕΙΟΥ ΚΥΝΙΣΜΟΥ¹

ΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΠΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΕΙ τον Λουκιανό ως συγγραφέα είναι η πολυμορφία: ο Λουκιανός, ένα από τα λαμπρότερα πνεύματα του αιώνα των Αντωνίων,² θεωρείται συγγραφέας πολύτροπος, καθώς είναι ταυτόχρονα σοφιστής³ και ρήτορας, ιστορικός και ποιητής, μυθιστοριογράφος και σατιρικός.⁴ Είναι, επίσης, αναμφίβολα εξοικειωμένος με τις βασικές αρχές των επιμέρους φιλοσοφικών σχολών και τάσεων της εποχής του. Υιοθετεί κάποιες από τις θέσεις των κυνικών,⁵ φαίνε-

1. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή Δημήτρη Χρηστίδη για τη δημιουργική κριτική που άσκησε σε μια πρώτη μορφή αυτής της μελέτης.

2. Γενικά για τον Λουκιανό βλ. τη συγκεντρωτική μελέτη του M. D. Macleod με διεξοδική βιβλιογραφία, «Lucianic Studies since 1930», *ANRW* II.34, 2 (1994) 1362-1421, καθώς και A. Billault (εκδ.), «Lucien de Samosate». *Actes du colloque international de Lyon organisé au Centre d'Études Romaines et Gallo-Romaines les 30 septembre - 1 octobre 1993* [Centre d'Études Romaines et Gallo-Romaines. Univ. Jean-Moulin Lyon 3. Nouvelle Série 13], Paris 1994.

3. Για τη σοφιστική δραστηριότητα του Λουκιανού βλ. E. J. Putnam, «Lucian the Sophist», *C.P.* 4 (1909) 162-177· J. A. Hall, *Lucian's Satire*, New York 1981, 252-273· G. Anderson, «Lucian: A Sophist's Sophist», *Yale Classical Studies* 27 (1982) 61-92.

4. Για την πολυμορφία που παρουσιάζει το έργο του Λουκιανού βλ. την εισαγωγή του Π. Μουλλά, *Λουκιανού Νεκρικοί και Εταιρικοί Διάλογοι*, Αθήνα 2001, 9-29.

5. Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός, ότι κυνικός ήταν ο αγαπημένος του Λουκιανού Μένιππος από τα Γάδαρα της Παλαιστίνης (βλ. σημ. 8). Επίσης, εγκώμιο του κυνικού Δημόνακτα αποτελεί το έργο του Λουκιανού *Δημόνακτος βίος*. Αντίθετα, σφοδρή κριτική εναντίον των κυνικών Περεγρίνου Πρωτέα και Θεαγένη από την Πάτρα εκφράζει ο Λουκιανός στο έργο *Περί τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*: βλ. J. Bernays, *Lucian und die Kyniker. Mit einer Übersetzung der Schrift Lucians über das Lebensende des Peregrinus*, Berlin 1879. Γενικά για τη σχέση του Λουκιανού με τον κυνισμό βλ. J. Vahlen, *Lucian und die Kyniker*, Berlin 1882· O. Seel, «Hinweis auf Lukian. Der veristisch-kynische Aspekt des Humanismus»,

ται να συμπαθεί τους επικουρείους,⁶ ασκεί έντονη κριτική εναντίον των στωικών.⁷ Είναι, παράλληλα, γνώστης του φιλοσοφικού διαλόγου, τον οποίο χρησιμοποιεί δημιουργικά μαζί με στοιχεία της αρχαίας κωμωδίας, της μενίππειας σάτιρας⁸ και του ελληνιστικού μίμου για να διαμορφώσει το είδος που τον καθιέρωσε ως συγγραφέα, τον σατιρικό διάλογο. Υπήρξε όμως ο ίδιος φιλόσοφος; Η σχέση του Λουκιανού με τη φιλοσοφία απασχόλησε πολύπλευρα τους μελετητές του.⁹ Ο Δ.

Der Altsprachliche Unterricht 10 (1957) 5-39· H.-G. Nesselrath, «Lucien et le cynisme», *L'Antiquité Classique* 67 (1998) 121-135.

6. Η θετική του στάση δεν περιλαμβάνει όλους τους εκπροσώπους της επικουρείας σχολής· βλ. P. Innocenti, «Luciano di Samosata e l'epicurismo», *Rivista di storia della filosofia* 33 (1978) 30-53.

7. Οι στωικοί δέχτηκαν τα καυστικότερα βέλη της κριτικής του Λουκιανού· βλ. Ε. Ηλιάδου, *Στοά και Στωικοί στη σάτιρα του Λουκιανού* (διδακτ. διατριβή), Θεσσαλονίκη 1985.

8. Για το πολυσυζητημένο θέμα της εξάρτησης του Λουκιανού από τον Μένιππο βλ. O. Hense, «Zu Lukian und Menippos», *Festschrift für Theodor Comperz*, Wien 1902, 185-196· W. Knauer, *De Luciano Menippeo*, Halle 1904· R. Helm, *Lucian and Menipp*, Leipzig - Berlin 1906· W. Capelle, «Lucian (Rezension zu R. Helm, Lucian and Menipp)», *Berliner Philologische Wochenschrift* 34 (1914) 260-276· R. Helm, «Lukianos», *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* 13, 2 (1927) 1725-1777· B. P. McCarthy, «Lucian and Menippus», *Yale Classical Studies* 4 (1934) 3-58· Hall, ό.π., 64-73· F. J. Benda, *The Tradition of Menippean Satire in Varro, Lucian, Seneca and Erasmus*, Texas 1979 (n.v.).

9. Για τη σχέση του Λουκιανού με τη φιλοσοφία γενικότερα βλ. R. Helm, «Lucian und die Philosophenschulen», *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum* 9 (1902) 188-213, 263-278, 351-369· Th. Litt, *Lucians philosophische Entwicklung*, Köln 1909· W. H. Tackaberry, *Lucian's Relation to Plato and the Post-Aristotelian Philosophers*, Toronto 1930· J. J. Chapman, *Lucian, Plato and Greek Morals*, Oxford 1931· E. Neef, *Lukians Verhältnis zu den Philosophenschulen und seine μίμησις literarischer Vorbilder* [Beiträge zur Sprach-, Stil- und Literaturforschung. Abt.: Antike 15], Berlin 1940· V. Gazza, «Luciano di Samosata e la polemica sulla filosofia», *Rendiconti dell' Istituto Lombardo, Classe di Lettere, Scienze morali e storiche* 88 (1955) 373-414· Hall, ό.π., 151-193· J. Schwartz, «Onomastique des philosophes chez Lucien de Samosate et Alciphron», *L'Antiquité Classique* 51 (1982) 259-264· C. P. Jones, *Culture and Society in Lucian*, Cambridge, Mass. - London 1986, 24-32· A. S. Alexiou, *Philosophers in Lucian* (διδακτ. διατριβή Fordham University New York), Ann Arbor 1991· D. Clay, «Lucian of Samosata: Four Philosophical Lives (Nigrinus, Demonax, Peregrinus, Alexander Pseudomantis)», *ANRW* II.36, 5 (1992) 3406-3450· A. D. Papanikolaou, «Pythagoras nach den Zeugnissen des Lukianos», στο: G. W. Most, H. Petersmann και A. M. Ritter (εκδ.), *Philanthropia kai eusebeia: Festschrift für Albrecht*

Χρηστίδης καταλήγει στο τεκμηριωμένο συμπέρασμα ότι η σχέση του Λουκιανού με τη φιλοσοφία υπήρξε επιφανειακή. Ο Λουκιανός επαινεί ή ψέγει τους συγχρόνους του, αλλά και αρχαιότερους, φιλοσόφους ανάλογα με το τι τον εξυπηρετεί κατά περίπτωση. Ο βασικός του στόχος είναι να σατιρίσει και να διακωμωδήσει και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αντιμετωπίζει την ίδια φιλοσοφική επιλογή άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά.¹⁰

Σε αυτήν ακριβώς την πολυπλοκότητα του πνεύματός του πρέπει να αναζητήσουμε την αιτία της επιβίωσής του στους αιώνες, καθώς ο Λουκιανός παραμένει σύγχρονος σήμερα, όπως σύγχρονος υπήρξε στην εποχή του αλλά και στις ενδιαμέσες εποχές.¹¹ Και αν πρέπει να αναζητήσουμε κάποιο κοινό σημείο ανάμεσα στην εποχή μας και τον 2ο μ.Χ. αι., αυτό είναι μάλλον ο εκμηδενισμός των αξιών. Δεν θα αναλύσω τον σύγχρονο εκμηδενισμό των αξιών, γιατί αφορά σε πράγματα λίγο-πολύ γνωστά σε όλους μας. Στρέφοντας, όμως, το βλέμμα μας στην ποικιλόμορφη κοινωνία του 2ου αι. διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για έναν αιώνα μεταβατικό. Ο χριστιανισμός αποτελεί τη νέα πραγματικότητα, που φθείρει, αμφισβητεί και ματαιώνει την πίστη στους θεούς.¹²

Dihle zum 70. Geburtstag, Göttingen 1993, 341-354. Για τη σχέση του Λουκιανού με τον σκεπτικισμό βλ. K. Praechter, «Skeptisches bei Lukian», *Philologus* 51 (1892) 284-293· B. Schwarz, *Lukians Verhältnis zum Skeptizismus*, Königsberg 1914.

10. Βλ. Δ. Χρηστίδης, *Λουκιανός. Σάτιρα φιλοσοφίας και φιλοσοφούντων*, Θεσσαλονίκη 2005, 13-30, τόσο για την ειδικότερη ενασχόληση του ίδιου του Λουκιανού με τη φιλοσοφία και τη στάση του απέναντι στις επιμέρους φιλοσοφικές επιλογές, όσο και για την ιδιομορφία που παρουσιάζουν γενικότερα οι φιλοσοφικές αναζητήσεις την εποχή του Λουκιανού.

11. Για την πολυσχιδή επίδραση του Λουκιανού στη λογοτεχνική παραγωγή της Δύσης από την Αναγέννηση ως σήμερα βλ. C. R. Thompson, *Lucian and Lucianism in the Renaissance*, Princeton 1937· C. Robinson, *Lucian and his Influence in Europe*, London 1979· E. Berti, «Alle origini della fortuna di Luciano nell' Europa occidentale», *SCO* 37 (1987) 303-351· M. Zappala, *Lucian of Samosata in the Two Hesperias: An Essay in Literary and Cultural Translation* [Studia Humanistica 65], Potomac, Maryland 1990· M. Baumbach, *Lukian in Deutschland. Eine forschungs- und rezeptionsgeschichtliche Analyse vom Humanismus bis zur Gegenwart* [Beihefte zu Poetica 25], München 2002.

12. Για την «εύφλεκτη» σχέση του Λουκιανού με τον χριστιανισμό βλ. J. Sörgel, *Lucians Stellung zum Christenthume*, Kempten 1875· E. Zeller, «Über eine Berührung des jüngeren Cynismus mit dem Christenthum», *SAB* (1893) 129-132· O. Schmidt, *Lukians Satiren gegen den Glauben seiner Zeit*, Solothurn 1900· M.

Παράλληλα, η δεισιδαιμονία και οι προλήψεις όχι μόνο επιβιώνουν αλλά αναβιώνουν, το ίδιο και η φιλοχρηματία των φιλοσόφων που διδάσκουν τις φιλοσοφικές τους γνώσεις επ' αμοιβή, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού βυθισμένο στη φτώχεια και την αμάθεια ικανοποιεί τις αυταπάτες του συντηρώντας τους μύθους της αρχαιότητας.¹³

Σε αυτήν την εποχή της σύγχυσης εμφανίζεται ο Λουκιανός, ένα πνεύμα γεμάτο αντιθέσεις. Είναι σαφώς επηρεασμένος από την κλασική αρχαιότητα, τόσο σε σχέση με τη γλώσσα που επιλέγει για τη γραφή των έργων του, όσο και με τις θεματικές του επιρροές. Παράλληλα, όμως, είναι ένας άνθρωπος της εποχής του που σαρκάζει τους μύθους, διακωμωδεί τους θεούς, σατιρίζει μυθικές και ιστορικές διασημότητες του παρελθόντος, ενώ από τη διαβρωτική δύναμη του σαρκασμού του δεν εξαιρούνται οι φιλόσοφοι.¹⁴ Ο κυνισμός του Λουκιανού είναι έκδηλος, όταν ο πρωτοποριακός αυτός συγγραφέας αποφασίζει να περιπλανηθεί στον Άδη, συγγράφοντας τους *Νεκρικούς του Διαλόγους* με πρωταγωνιστές μυθικά πρόσωπα και ιστορικές προσωπικότητες, τον αγαπημένο του φιλόσοφο Μένιππο, αλλά και ψευτοφιλο-

Caster, *Lucien et la pensée religieuse de son temps*, Paris 1937· C. Curti, «Luciano e i Christiani», *Miscellanea di Storia della Letteratura Cristiana Antica*, Catania 1954, 86-109· G. Bagnani, «Peregrinus Proteus and the Christians», *Historia* 4 (1955) 107-112· V. Daumer, *Lucien de Samosate e la secte chrétienne*, Paris 1957· H. D. Betz, «Lukian von Samosata und das Christentum», *Novum Testamentum* 3.3 (1959) 226-237· id., *Lukian von Samosata und das Neue Testament. Religionsgeschichtliche und paränetische Parallelen. Ein Beitrag zum Corpus Hellenisticum Novi Testamenti* [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 76], Berlin 1961· Hall, ό.π., 194-220· Jones, ό.π., 33-45. Η «βλάσφημη» στάση του Λουκιανού απέναντι στον χριστιανισμό προκάλεσε έντονες αντιδράσεις ήδη από τον 10ο αι., όπως τους χαρακτηρισμούς που συναντάμε στο βυζαντινό λεξικό της Σούδας ή τα υβριστικά επίθετα με τα οποία αναφέρεται στον Λουκιανό ο αρχιεπίσκοπος Καισαρείας Αρέθας· βλ. Δ. Α. Χρηστίδης, *Τὸ ἄρθρο τῆς Σούδας γιὰ τὸν Λουκιανὸ καὶ ὁ Ἀρέθας*, [Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης 16], Θεσσαλονίκη 1977.

13. Βλ. Β. Παπαϊωάννου, *Λουκιανός, ὁ μέγας σατιρικός τῆς ἀρχαιότητος. Συμβολὴ στὴν παρουσίαση τῆς ἐποχῆς, τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του*, Θεσσαλονίκη 1976, 3-58.

14. Για τη σάτιρα και το χιούμορ στο έργο του Λουκιανού βλ. Η. W. Hime, *Lucian the Syrian Satirist*, London 1900· F. G. Allinson, *Lucian, Satirist and Artist* [Our Debt to Greece and Rome 8], Boston 1926· B. Baldwin, «Lucian as Social Satirist», *Classical Quarterly* 11 (1961) 199-208· G. Anderson, *Studies in Lucian's Comic Fiction* [Mnemosyne Suppl. 43], Leiden 1976· Παπαϊωάννου, ό.π., 197-279· K. Korus, «The Theory of Humor in Lucian of Samosata», *EOS* 82 (1984) 292-313.

σόφους, των οποίων η συμπεριφορά ερχόταν σε διάσταση με τη διδασκαλία τους.¹⁵

Σε έναν από αυτούς τους *Διαλόγους* (25 [12] ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΙ ANNIBΟΥ <ΚΑΙ ΜΙΝΩΟΣ ΚΑΙ ΣΚΙΠΙΩΝΟΣ>)¹⁶ συναντούμε μια φράση, που εντυπωσιάζει με τον σύγχρονο κυνισμό της. Βρισκόμαστε στο βασίλειο των νεκρών, όπου λογομαχούν για τα πρωτεία τρεις ένδοξοι στρατηγάτες του παρελθόντος, ο Αλέξανδρος ο Μακεδόνας, ο Αννίβας ο Καρχηδόnius και ο Σκιπίων ο Αφρικανός.¹⁷ Ο μυθικός δικαστής του Κάτω Κόσμου Μίνως καλείται να αποφασίσει ποιος υπήρξε ο καλύτερος εν ζωή στρατηγός, αφού ο καθένας αναπτύξει τα επιχειρήματά του. Όταν έρχεται η σειρά του Αλεξάνδρου να μιλήσει, αιτιολογεί (25 [12], 6) την απόφασή του να μην στρέψει τις επεκτατικές του βλέψεις στην Ιταλία, τη Λιβύη και τις υπόλοιπες δυτικές χώρες ως τα Γάδειρα με μια φράση που συνοψίζει την αβέλτερη ματαιοδοξία του,

15. Γενικότερα για τους *Νεκρικούς Διαλόγους* βλ. Helm, *Lucian and Menipp*, ό.π., 175-214· F. Mauthner, *Toiengespräche*, Berlin 1906· K. Sander, *Der Totendialog bei Lukian, Boileau und Fontenelle*, Wien 1916· A. Τζάρτζανος, *Λουκιανού Νεκρικοί Διάλογοι*, Αθήνα 1932· O. Seel, *Lukian. Gespräche der Götter und Meer-götter, der Toten und der Hetären* [Reclams Universal-Bibliothek 1133], Stuttgart 1967· C. M. Wieland (εκδ. από J. Werner), *Lukian. Götter, Tote und Hetären* [Reclams Universal-Bibliothek 441], Leipzig 1970· K. Bräker (εκδ. από S. Voellmy/H. Weder), *Gespräch im Reiche der Toten*, Basel 1978· J. C. Relihan, «Vainglorious Menippus in Lucian's Dialogues of the Dead», *Illinois Classical Studies* 12 (1987) 185-206· A. da Costa Ramalho, *Luciano, Diálogos dos mortos* [Centro de Estudos Clássicos e Humanísticos da Universidade de Coimbra, «Textos Clássicos» 31], Coimbra 1989· Μουλλάς, ό.π., 33-151· Δ. Χρηστίδης, *Λουκιανός. Σάτιρα θανάτου και κάτω κόσμου*, Θεσσαλονίκη 2002, 411-517.

16. Για μια ενδιαφέρουσα μελέτη του συγκεκριμένου *Διαλόγου* ως «κωμική σύγκριση», βλ. B. Baldwin, «Alexander, Hannibal and Scipio in Lucian», *Emerita* 58 (1990) 51-60.

17. Ο τελευταίος αναφέρεται από τον Λουκιανό ως *Ιταλιώτης Σκιπίων στρατηγός ο καθελών Καρχηδόνα και κρατήσας Λιβύων μεγάλαις μάχαις* (*Νεκρ. Διάλ.* 25 [12], 7). Ο Λουκιανός εδώ έχει μάλλον μπερδέψει τον νικητή της μάχης στη Ζάμα με τον Σκιπίωνα Αιμιλιανό. Υπήρξαν δύο ιστορικά πρόσωπα με το ίδιο όνομα, ο Ρωμαίος στρατηγός Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, Αφρικανός ο πρεσβύτερος (235-183 π.Χ.), ο οποίος υπήρξε ο νικητής της μάχης στη Ζάμα (202 π.Χ.) εναντίον του Αννίβα, με την οποία τερματίστηκε ο Β' Καρχηδονιακός πόλεμος, και ο Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, Αφρικανός ο νεότερος, γιος του Λευκίου Αιμιλίου Παύλου (Αιμιλιανός), ο οποίος, όταν ήταν ύπατος, πολιορκήσε και κυρίεψε την Καρχηδόνα (146 π.Χ.). Διαφορετική άποψη, όσον αφορά το ιστορικό λάθος του Λουκιανού, διατυπώνει ο Baldwin, *Alexander*, ό.π., 59-60.

όπως τουλάχιστον τη φαντάστηκε ο Λουκιανός: ἀλλ' οὐκ ἀξίομαχα ἔδοξέ μοι ἐκεῖνα ὑποπτήσονται ἤδη καὶ δεσπότην ὁμολογοῦντα. Ο Διάλογος, ἀπὸ τον οποιό προέρχεται το ἀπόσπασμά μας, ἀλλὰ και οι δύο ἀκόμη ἀπὸ τους Νεκρικοὺς Διαλόγους του Λουκιανού, στους οποιούς πρωταγωνιστεῖ ο Αλέξανδρος, οι Διάλογοι 12 (14) και 13 (13), καθιστοῦν ἀπόλυτα ευκρινές το γεγονός, ὅτι ο συγγραφέας μας δεν ἦταν σε καμία περίπτωση θαμπωμένος ἀπὸ τη λάμψη του Μακεδόνα στρατηλάτη.

Στην προσπάθειά μας να ἀποδώσουμε την πρόταση αὐτή στα νέα ἐλληνικά διαπιστώνουμε πως εἶναι δίσημη, καθὼς ἡ ἐπιλογή του ἐννοούμενου ἀντικειμένου των μετοχῶν (με ἢ τινά) ἐναπόκειται στην κρίση του ἀναγνώστη.

Μια ἀπολύτως δικαιολογημένη ἐρμηνεία, την οποιία, ἐξάλλου, ἀκολούθησαν στις μεταφράσεις τους πολλοὶ μελετητές του Λουκιανού, εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «μου φάνηκε λοιπὸν ὅτι δεν ἀξίζε τον κόπο να πολεμήσω για χώρες που με ἔτρεμαν κιόλας και με ἀναγνώριζαν κυρίαρχο». ¹⁸ Δεν μπορούμε, ὅμως, να ἀποκλείσουμε και μια τελείως διαφορετικὴ ἀπόδοση του χωρίου, ὅπως αὐτή που πρότεινε ο Otto Seel: «ἀλλὰ ὅλοι αὐτοὶ οι λαοὶ μου φάνηκαν ὅτι δεν ἀξίζαν να τους πολεμήσω, καθὼς ἔτσι και ἀλλιῶς εἶχαν ἤδη μάθει να σκύβουν το κεφάλι και να ἀναγνωρίζουν τον ζυγὸ ἐνός κυρίαρχου». ¹⁹

Ἐξετάζοντας προσηκτικὰ την πρώτη ἐρμηνεία του κειμένου, διαπιστώνουμε ὅτι μια τέτοια ἀπόδοση προϋποθέτει ὅτι ἡ προοπτικὴ τῆς πολεμικῆς ἀντιπαράθεσης με τον Αλέξανδρο δημιουργεῖ τρόμο στις δυτικές χώρες, και μάλιστα τέτοιου μεγέθους, ὥστε να συνεπάγεται την ἀριστερή ὑποταγή τους στην κυριαρχία του. Μια ἐξήγηση για τον υπερφυὲς αὐτὸ τρόμο των δυτικῶν χωρῶν θα πρέπει, ἴσως, να ἀναζητήσουμε στην ευρύτατα διαδεδομένη στην ἀρχαιότητα πίστη στη θεϊκὴ καταγωγή του Αλεξάνδρου. Ο Αντίβας, λίγο νωρίτερα στον ἴδιο Διάλο-

18. Βλ., π.χ., I. Κονδυλάκης, *Λουκιανὸς ἅπαντα*, τόμ. Β', [ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ 32], Αθήνα 1910, 60· Δ. Ζαγορίτης, *Λουκιανός*, τόμ. Β', [ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ «I. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ» 48], Αθήνα 1939, 59· K. Mras, *Die Hauptwerke des Lukians griechisch und deutsch*, München 1954, 213· Μουλλάς, ὅ.π., 83.

19. Βλ. Seel, *Gespräche*, ὅ.π., 116: «Aber all diese Völker schienen mir nicht würdig, von mir bekämpft zu werden, denn schon ohnnehin hatten sie gelernt, sich zu ducken und das Joch eines Herren anzuerkennen».

γο,²⁰ αναφέρθηκε στη συνειδητή από την πλευρά του Αλεξάνδρου εκμετάλλευση της πίστης στη θεϊκή του καταγωγή, η οποία πριμοδοτήθηκε από τρεις τουλάχιστον διαφορετικές πλευρές. Η διακωμώδηση του ίδιου θέματος, της σημαντικής δηλαδή επίδρασης που είχε η πίστη στη θεϊκή καταγωγή του Αλεξάνδρου στις επιτυχείς κατακτήσεις του στην Ανατολή, επανέρχεται και στους *Νεκρ. Διαλ.* 12 (14), 1 και 2 και 13 (13), 1.

Η πίστη αυτή ανάγεται καταρχήν στο γνωστό μύθευμα, που προώθησε το περιβάλλον της φιλόδοξης Ολυμπιάδος και που ήθελε τη μητέρα του Αλεξάνδρου να συλλαμβάνει το γιο της ύστερα από ένωση με τον θεό Άμμωνα-Δία, ο οποίος ήρθε στο κρεβάτι της με τη μορφή φιδιού (Πλούτ. *Άλέξ.* 2-3). Για τη διάδοση του μυθεύματος αυτού φρόντιζαν οι κόλακες του Αλεξάνδρου, καθώς εξυπηρετούσε πολύτροπα τους σκοπούς του ηγεμόνα τους.

Εκτός, όμως, από αυτό, η πίστη στη θεϊκή καταγωγή του Αλεξάνδρου ενισχύθηκε από δύο ακόμη περιστατικά με διαφορετική βαρύτητα το καθένα. Η άκοπη κατάκτηση της Αιγύπτου από τον Αλέξανδρο, ως λυτρωτή της από τον περσικό ζυγό (332 π.Χ.),²¹ είχε ως άμεσο επακόλουθο την επίσημη, όσο και αυτονόητη για τους Αιγυπτίους, αναγνώριση της θεϊκής καταγωγής του από το Αιγυπτιακό ιερατείο που τον έστεψε Φαραώ και ταυτόχρονα θεό, όπως όλους τους Φαραώ πριν από αυτόν.²² Αυτή, όμως, η αποθέωση του Αλεξάνδρου αφορούσε περισσότερο τις Αιγυπτιακές πρακτικές και συνήθειες και έτσι δεν ξεπέρασε ποτέ τα σύνορα της χώρας του Νείλου.

Ανεξάρτητα από το περιστατικό αυτό, τη μυστικιστική πίστη του ίδιου του Αλεξάνδρου στις θεϊκές του δυνάμεις επέτεινε η μάλλον τυχαία προσφώνησή του ως υιού του Δία (*ὦ παῖ Διός*)²³ από τους ιερείς

20. Βλ. Λουκ., *Νεκρ. Διαλ.* 25 (12), 2: καὶ ταῦτα πάντα ἔπραξα οὔτε Ἄμμωνος υἱὸς ὀνομαζόμενος οὔτε θεὸς εἶναι προσποιούμενος ἢ ἐνύπνια τῆς μητρὸς διεξιῶν, ἀλλ' ἄνθρωπος εἶναι ὁμολογῶν.

21. Βλ. W. Huf, *Ägypten in hellenistischer Zeit: 332-30 v. Chr.*, München 2001, 57-62.

22. Σχετικά με την άποψη ότι ο ίδιος ο Αλέξανδρος υπήρξε ιδρυτής της δυναστικής λατρείας βλ. L. R. Taylor, «The Cult of Alexander at Alexandria», *C.P.* 22 (1927) 162-169, και ead., «The Proskynesis and the Hellenistic Ruler Cult», *JHS* 47 (1927) 53-62. Την αντίθετη άποψη υποστηρίζουν η W. W. Tarn, «The Hellenistic Ruler Cult and the Daemon», *JHS* 48 (1928) 206-219, όπως και ο P. M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, τόμ. I, Oxford 1970, 213 κ.ε.

23. Ο Πλούτ. *Άλέξ.* 27, 9 αποδίδει την προσφώνηση αυτή σε γλωσσικό ολίσθημα

του μαντείου του Άμμωνος στην όαση Σίβα της Λιβύης, όπου ο Αλέξανδρος ζήτησε και έλαβε μυστικό χρησμό για τα μελλοντικά του σχέδια. Καθώς το μαντείο του Άμμωνος έχαιρε ιδιαίτερης εκτίμησης στον ελληνικό κόσμο, η απρόβλεπτη αυτή αναγνώριση της θεϊκής καταγωγής του Αλεξάνδρου πήρε γρήγορα μεγάλες διαστάσεις τόσο για τον νεαρό βασιλιά και το περιβάλλον του, όσο και για τον ευρύτερο ελληνικό κόσμο, καθώς από τη μια του έδινε νόμιμη δικαιολογία για την επέκταση της εξουσίας του στην Ανατολή ως υιού του Άμμωνος-Διός, και από την άλλη δημιουργούσε εκ προοιμίου στους εχθρούς του τον φόβο για το υπερφυσικό, που ως τέτοιο είναι ανίκητο.²⁴

Μια μυστικιστική, όμως, εξήγηση της απροθυμίας των δυτικών χωρών να πολεμήσουν εναντίον του Αλεξάνδρου, δεν μας ικανοποιεί. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι γενικά η αναφορά στη θεϊκή καταγωγή του Αλεξάνδρου αντιμετωπίστηκε με ειρωνεία από τους ίδιους τους Μακεδόνες, που θεωρούσαν —και όχι άδικα— ότι υποβίβαζε τον αγαπημένο τους βασιλιά Φίλιππο. Θα μπορούσε, εξάλλου, η προσφώνηση των ιερέων του μαντείου του Άμμωνος να επηρεάσει τους ορθολογιστές Ρωμαίους —και κατά προέκταση τα υπόλοιπα ιταλικά φύλα— σε τέτοιο βαθμό, ώστε να υποταχθούν αμαχητί στον απόηχό της; Και σε αυτό το σημείο η απάντηση δεν μπορεί παρά να είναι αρνητική. Η απαξιοτική στάση που κράτησαν οι Ρωμαίοι συγγραφείς απέναντι στους ίδιους τους Αιγυπτίους και τη θρησκεία τους ήταν σχεδόν ομόφωνη και οφειλόταν κυρίως —αλλά όχι μόνο— στον ζωομορφικό χαρακτήρα της αιγυπτιακής θρησκείας.²⁵ Την ίδια απαξιοτική στάση

του Αιγύπτιου πρωθιερέα, που εσφαλμένα μετέτρεψε το *ὦ παιδίον* σε *ὦ παιδίος*, που οδήγησε στο γνωστό μας *ὦ παῖ Διός*. Δεν αποκλείεται, όμως, η προσφώνηση αυτή να μην οφείλεται σε λάθος, αλλά να ήταν αυτονόητο για τους ιερείς να προσφωνήσουν «υἱό του θεού» κάθε βασιλέα της Αιγύπτου, που θα επισκεπτόταν το μαντείο.

24. Βλ. U. Wilcken, «Alexanders Zug in die Oase Siva», *Sitzungsberichte d. Preuss. Akad.* 1928, 576-603 = *Berliner Akademieschriften zur Alten Geschichte und Papyruskunde (1883-1942)* I [Opuscula II 1], Leipzig 1970, 260-287· id., «Alexanders Zug zum Ammon. Ein Epilog», *Sitzungsberichte d. Preuss. Akad.* 1930, 159-176 = *Berliner Akademieschriften zur Alten Geschichte und Papyruskunde (1883-1942)* I [Opuscula II 1], Leipzig 1970, 316-333· id., *Alexander der Grosse*, Leipzig 1931, 111-119· Huf, *ό.π.*, 70-71.

25. Ο πρώτος Ρωμαίος συγγραφέας που εκφράστηκε αρνητικά για την Αίγυπτο ήταν ο Κικέρωνας. Οι Ρωμαίοι, όμως, έτρεφαν παράλληλα απεριόριστο θαυμασμό για τον Αλέξανδρο και τις εκστρατείες του. Αυτό αποδεικνύει και η στάση

απέναντι στους Αιγυπτίους και τη θρησκεία τους υιοθέτησε, σημειωτέον, και ο ίδιος ο Λουκιανός.²⁶

Η υποταγή στη θεϊκή καταγωγή του Αλεξάνδρου ταιριάζει πολύ περισσότερο στην ψυχολογία των λαών της Ανατολής, όπως τουλάχιστον την απεικονίζει ο Λουκιανός. Ο αντίπαλος του Αλεξάνδρου στον ίδιο *Διάλογο* (25 [12], 2), ο Αντίβας, εξυμνεί τα δικά του κατορθώματα στην ιβηρική και την ιταλική χερσόνησο υποστηρίζοντας ότι πέτυχε τις νίκες του χωρίς να επικαλείται τη θεϊκή του καταγωγή και, προπάντων, αντιμετώπισε στρατηγούς τε τοῖς συνετωτάτοις [...] καὶ στρατιώταις τοῖς μαχημωτάτοις. Αντιδιαστέλλει, μάλιστα, τις νίκες του προς αυτές του αντιπάλου του, που νίκησε Μήδους και Αρμενίους ὑποφεύγοντας πρὶν διώκειν τινὰ καὶ τῶν τολμήσαντι παραδιδόντας εὐθὺς τὴν νίκην. Τὴν ἴδια σοβινιστική διάκριση ανάμεσα στις νίκες του Αλεξάνδρου εναντίον των Ελλήνων ἀπὸ τῆς μίας καὶ εναντίον των ανατολικῶν λαῶν ἀπὸ τῆς ἄλλης κάνει ο Λουκιανός και σε ἕνα ἀκόμη ἀπὸ τους *Νεκρικοὺς Διαλόγους*, τον 12 (14) ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Τα λόγια του Φιλίππου για τους λαούς της Ανατολής ἀπηχοῦν προφανῶς τις γενικότερες ἀντιλήψεις τῆς εποχῆς του Λουκιανού: οἱ βάρβαροι κατεπλάγησάν με καὶ οὐδεὶς ἔτι ἀνθίστατο οἰόμενοι θεῶν μάχεσθαι. Ο Φίλιππος διαχωρίζει τα ἐλληνικά φύλα ἀπὸ τους ὑπόλοιπους λαούς με το σκεπτικὸ ὅτι Ἑλλήνων κρατεῖν ἔργον ἦν, Βοιωτῶν καὶ Φωκέων καὶ Ἀθηναίων, καὶ τὸ Ἄρκάδων ὀπλιτικὸν καὶ τὴν Θετταλὴν ἵππον [...] χειρώσασθαι, ταῦτα μεγάλα. Οἱ Μῆδοι, ὅμως, οἱ Πέρσες καὶ οἱ Χαλδαῖοι χαρακτηρίζονται ως ἀνθρώποι χρυσοφόροι καὶ ἄβροί, ως ἔθνη μὴ ἀξιόμαχα, που το βάζουν στα πόδια πρὶν καν πολεμήσουν.²⁷

του Οκταβιανού, που ὅταν βρέθηκε στην Αίγυπτο θέλησε να επισκεφθεῖ το βαλσαμωμένο σῶμα του Αλεξάνδρου και ἀγγίζοντάς το —σύμφωνα με τὴν παράδοση— προκάλεσε τὴν ἀποκόλληση τμήματος τῆς μύτης του νεκρού. Ἡ ἐπίσκεψη του Οκταβιανού δεν υπαγορεύτηκε ἀπὸ κάποιο εἶδος θρησκευτικῆς σεβασμῆς πρὸς τὸν θεοποιημένο στρατηλάτη, ἀφοῦ ο ἴδιος ἀπέφυγε να δει τα μουμιοποιημένα σῶματα των Πτολεμαίων και ἀπέρριψε περιφρονητικὰ τὴν ἐπίσκεψη στο ναὸ του Ἄπιδος με τὴν αἰτιολογία ὅτι ἦταν συνηθισμένος να προσκυνᾷ θεοὺς και ὄχι βόδια (βλ. Δίων Κάσσ. 51, 16.5).

26. Γενικά για τὴν ἀρνητικὴ στάση τόσο των Ρωμαίων συγγραφέων ὅσο και του ἴδιου του Λουκιανού πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴ θρησκεία βλ. K. A. D. Smelik και E. A. Hemelrijk, «Who knows not what monsters demented Egypt worships?» Opinions on Egyptian Animal Worship in Antiquity as Part of the Ancient Conception of Egypt», *ANRW* II.17, 4 (1984), 1852-2000, ἰδιαιτέρως 1920-1981.

27. Βλ. Λουκ., *Νεκρ. Διάλ.* 12 (14), 1 και 2. Μία ἐξίσου σοβινιστικὴ στάση

Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι ο ίδιος ο Αλέξανδρος προφανώς δεν συμμεριζόταν αυτές τις αντιλήψεις, καθώς αντιμετώπισε τουλάχιστον τους Πέρσες ως ισότιμο λαό.²⁸ Επιπλέον, δεν επιτρέπεται να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ο Αλέξανδρος υπήρξε ο εκφραστής της ενότητας του ανθρώπινου γένους και ο οραματιστής της κατάργησης των φυλετικών συνόρων.²⁹ Η απαλλαγμένη από ρατσιστικές προκαταλήψεις στάση του Αλεξάνδρου επηρέασε, εξάλλου, σημαντικά την ελληνιστική αντίληψη³⁰ περί της δυνητικής ισότητας των λαών.³¹ Οι πρωτοποριακές ιδέες του Αλεξάνδρου δεν ήταν άγνωστες στον Λουκιανό, που σατιρίζει κατά κόρον αυτό που οι σύγχρονοι του Αλεξάνδρου Έλληνες αντιμετώπισαν με θυμό, δηλαδή την υιοθέτηση ανατολικών ηθών και εθίμων.³² Από την άλλη πλευρά, είναι γνωστό ότι οι Έλληνες στους μεταγενέστερους χρόνους, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των αυτοκρατορικών χρόνων, κατά τους οποίους συγγράφονται οι *Νεκρικοί Διάλογοι*, στην προσπάθειά τους να αποδείξουν ότι αποτελούν μαζί με τους Ρωμαίους τους συνεχιστές της κλασικής παράδοσης,³³ εγκατα-

απέναντι στους βαρβάρους επέδειξε, εξάλλου, και ο δάσκαλος του Αλεξάνδρου, ο Αριστοτέλης, ο οποίος στα *Πολιτικά* του (1252b 5-7 και 1285a 19-22) διατυπώνει την άποψη ότι οι βάρβαροι σε αντίθεση με τους Έλληνες είναι προορισμένοι από τη φύση τους για σκλάβοι.

28. Βλ. Χ. Ιωαννίδου, *Πολιτισμικές προκαταλήψεις και αλληλεπιδράσεις στην αρχαιότητα. Το παράδειγμα της ελληνορωμαϊκής Αιγύπτου*, Αθήνα 2000, 57 σημ. 132.

29. Βλ. σχετικά Ιωαννίδου, *ό.π.*, 55-60.

30. Η αντίληψη περί ισότητας όλων των ανθρώπων δεν είναι δημιούργημα της ελληνιστικής εποχής. Αντίθετα, είχε πρωτοδιατυπωθεί κατά την κλασική περίοδο. Οι Ίωνες στοχαστές έθεσαν πρώτοι το ερώτημα της ενότητας της οικουμένης και τους ακολούθησε ο Ηρόδοτος, ο οποίος είναι σε τέτοιο βαθμό ελεύθερος από ρατσιστικές προκαταλήψεις, ώστε ο Πλούταρχος τον χαρακτηρίζει φιλοβάρβαρο (Πλούτ., *Περί τῆς Ἡροδότου κακοηθείας* = Mor. 857 A 8). Βλ. σχετικά Ιωαννίδου, *ό.π.*, 40-42.

31. Γενικά για τη ριζοσπαστική στάση των Στωϊκών φιλοσόφων στο θέμα της ισότητας των ανθρώπων βλ. M. Schofield, *The Stoic Idea of the City*, Cambridge - New York 1991· A. Erskine, *The Hellenistic Stoa: Political Thought and Action*, London 1990· M. Hadas, *Hellenistic Culture. Fusion and Diffusion*, New York 1959, 15-19 και σημ. 8.

32. Βλ. Λουκ., *Νεκρ. Διάλ.* 12 (14), 4· 13 (13), 4· 25 (12), 3. Πρβ. επίσης Πλούτ., *Περί τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς* 329 C· Ἀρρ., *Ἄλεξ. Ἀνάβ.* VII, 8.

33. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ο Λουκιανός υπήρξε ο πρώτος («Έλληνας») συγγραφέας που διατυπώνει γραπτώς τη συνείδηση του «ανήκειν» στη Ρωμαϊκή Αυ-

λείπουν την ελληνιστική αντίληψη περί της δυναμικής ισότητας των λαών και συμμερίζονται την έπαρση των Ρωμαίων απέναντι στους απολίτιστους βαρβάρους.³⁴

Διαπιστώνουμε, τελικά, ότι η εξήγηση του φόβου των δυτικών χωρών να πολεμήσουν εναντίον του Αλεξάνδρου με βάση την επίδραση που είχε στους λαούς της Δύσης η πίστη στη θείκη καταγωγή του, επιδέχεται πολλές αντιρρήσεις. Φυσικά, θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει ότι ο απόηχος και μόνο των κατακτήσεων του Αλεξάνδρου στην Ανατολή έφτανε για να προκαλέσει τον τρόμο στη Δύση. Ωστόσο, με μόνη εξαίρεση την περίπτωση της Αιγύπτου, οι κατακτήσεις του Αλεξάνδρου στην Ανατολή δεν ήταν ούτε άκοπες ούτε προοδεδικασμένες, έτσι ώστε να δικαιολογούν μια τόσο υπερφίαλη στάση του Αλεξάνδρου.

Θα μπορούσαμε, τώρα, να εξετάσουμε τις συνέπειες της ερμηνείας που προτείνει ο Otto Seel. Σύμφωνα με τη δεύτερη αυτή ερμηνεία του χωρίου, ο λόγος για τον οποίο οι δυτικοί λαοί θα ήταν ένας ευκολονίκητος αντίπαλος για τον Αλέξανδρο είναι ότι οι λαοί αυτοί είχαν ήδη μάθει να είναι υποτελείς.

Στην περίπτωση αυτή η επιχειρηματολογία του Αλεξάνδρου αποτελεί ένα ρητορικό παράδοξον, που οδηγεί σε ένα υπερβολικά λεπτολόγο σόφισμα, για το οποίο υπεύθυνος είναι, βέβαια, ο Λουκιανός. Ο συγγραφέας μας αποσύρει καταρχήν με αριστουργηματική δεξιοτεχνία από το προσκήνιο τους ίδιους τους Ρωμαίους, καθώς ο Αλέξανδρος δεν αναφέρεται καθόλου σ' αυτούς.³⁵ Ο Μακεδόνας στρατηλάτης θεωρεί (*Νεκρ. Διάλ.* 25 [12], 6) ότι η υποταγή της Ιταλίας γενικά θα ήταν αναίμακτη (*Ἰταλίαν ἀναιμωτὶ λαβών*), ενώ δεν θα ήταν σπουδαίο κατόρθωμα να υποτάξει τη Λιβύη και τις περιοχές ως τα Γάδειρα (*τί ἂν μέγα ἔπραξα [...] καὶ Λιβύην καὶ τὰ μέχρι Γαδείρων ὑπαγόμενος*). Ο λόγος, για τον οποίο ο Αλέξανδρος αποφεύγει να αναφερθεί στους Ρωμαίους, είναι απλός: ούτε ο Αννίβας ούτε ο ίδιος ήταν σε θέση να περηφρανευτούν ότι τους νίκησαν. Ο πρώτος, παρά τις επίμονες

τοκρατορία, καθώς αναφέρεται συνολικά στους υπηκόους της με την αντωνυμία «εμείς», βλ. Jones, *ό.π.*, 89.

34. Βλ. Ιωαννίδου, *ό.π.*, 59-60.

35. Αυτή η πραγματικά καλλιτεχνική «εξάλειψη» των Ρωμαίων αποτελεί, παράλληλα, το σημείο που προετοιμάζει την είσοδο του Σκιπίωνος στον *Διάλογο*, όπως εύστοχα σημειώνει ο O. Seel, *Gespräche*, *ό.π.*, 223 σημ. 27.

προσπάθειές του, δεν τα κατάφερε³⁶ και ο δεύτερος δεν θέλησε ποτέ να συγκρουστεί μαζί τους.³⁷

Μια αναδρομή στην ιστορία επιβεβαιώνει πως οι λαοί, που ο Αλέξανδρος θεωρεί ότι δεν άξιζε να ασχοληθεί μαζί τους, ήταν πράγματι υποταγμένοι σε δύο διαφορετικές υπερδυνάμεις. Από τη μια, το μεγαλύτερο μέρος της ιταλικής χερσονήσου είχε —ήδη την εποχή της κυριαρχίας του Αλεξάνδρου— υποταχθεί στους Ρωμαίους.³⁸ Από την άλλη, τα παράλια της δυτικής Μεσογείου, και συγκεκριμένα η δυτική Σικελία, η Σαρδηνία, η Λιβύη, καθώς και οι φοινικικές αποικίες στα βορειοαφρικανικά παράλια και τα νότια παράλια της Ισπανίας ως τα Γάδειρα (Gades) ελέγχονταν ήδη από τον 6ο αι. από μια άλλη υπερ-

36. Ο Αννίβας εισέβαλε επανειλημμένα στην Ιταλία και κατάφερε να παραμείνει με το στρατό του στη χώρα για περίπου 15 χρόνια. Στη διάρκειά τους οι Ρωμαίοι υπέστησαν σημαντικές ήττες, ενώ ο ίδιος δεν έχασε καμία μεγάλη μάχη. Αναγκάστηκε να αποσυρθεί από την Ιταλία λόγω έλλειψης ανεφοδιασμού. Η τελική του ήττα, που σήμανε και το τέλος του Β' Καρχηδονιακού πολέμου, επήλθε στην περιφέρεια μάχη της Ζάμα (βλ. επίσης σημ. 17), μια αρχαία, σχυρά πόλη της Νουμηδίας στα Ν.Δ. της Καρχηδόνος, από τον Σκιπίωνα Αφρικανό, τον πρεσβύτερο. Βλ. σχετικά Α. Ε. R. Boak και W. G. Sinnigen, *A History of Rome to A.D. 565*, New York, London⁵ 1965, 114-122.

37. Ο U. Wilcken, *Griechische Geschichte im Rahmen der Altertumsgeschichte*, Darmstadt¹⁰ 1973, 255, υποστηρίζει ότι ο Αλέξανδρος είχε την πρόθεση να επεκτείνει τις κατακτήσεις του στη Δύση ως τις Ηράκλειες στήλες, έτσι ώστε να γίνει «κύριος όλης της οικουμένης», αλλά τα σχέδιά του ματαίωσε ο πρόωρος θάνατός του. Ότι ο Αλέξανδρος σκόπευε να στραφεί στη Δύση επιβεβαιώνει και ο N. G. L. Hammond, *A History of Greece to 322 B.C.*, Oxford 1963, 636. Βλ. επίσης U. Wilcken, «Die letzten Pläne Alexanders des Grossen», *Sitzungsberichte d. Preuss. Akad.* 1937, 192-207 = *Berliner Akademieschriften zur Alten Geschichte und Papyruskunde (1883-1942) II* [Opuscula II 2], Leipzig 1970, 369-383, σχετικά με τη θεωρία ότι τα μεγαλεπήβολα σχέδια του Αλεξάνδρου για τη Δύση περιλαμβάνονταν στα Υπομνήματά του, που βρέθηκαν μετά το θάνατό του. Σημαντικές πληροφορίες για το ζήτημα μας προσφέρουν οι αρχαίες πηγές, βλ. Διόδ. 18.4· Curt. X 1.17-18· Πλούτ. Ἀλέξ. 47.2 και 68· Ἀρρ., Ἀλεξ. Ἀνάβ. VII, 1.2· πρβ. Λουκ., *Νεκρ. Διάλ.* 25 (12), 4. Βλ. επίσης Titi Livi IX 17-19, ο οποίος αναρωτιέται αν ο Αλέξανδρος θα είχε νικήσει τους Ρωμαίους σε περίπτωση που ο θάνατός δεν τον εμπόδιζε να αναμετρηθεί μαζί τους.

38. Η αρχαία Ρώμη ξεκίνησε την επεκτατική πολιτική της στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. με τα γύρω ιταλικά φύλα. Η υποταγή της κεντρικής και βόρειας ιταλικής χερσονήσου στη Ρώμη επήλθε στο διάστημα 387-280 π.Χ., ενώ της νότιας Ιταλίας στη δεκαετία 281-270 π.Χ. Βλ. σχετικά M. Cary, *A History of Rome Down To the Reign of Constantine*, London, Melbourne, Toronto, New York² 1967, 64-71 και 86-105· βλ. επίσης Boak και Sinnigen, ό.π., 48-67.

δύναμη, την Καρχηδόνα, της οποίας η εξουσία στην περιοχή κορυφώνεται τον 3ο αι. π.Χ.³⁹ Κατ' αυτόν τον τρόπο οι δυτικοί λαοί αντιδιαστέλλονται από τους ανατολικούς, που ήταν και μεν συνηθισμένοι να ζουν κάτω από δεσποτικά δομημένα καθεστώτα, παρέμεναν όμως υπήκοοι κρατών ελεύθερων και υπερήφανων, τα οποία μέχρι την έλευση του Αλεξάνδρου διοικούνταν από αυτόχθονες ηγεμόνες.

Κατά συνέπεια, η λογική του επιχειρήματος του Αλεξάνδρου συνίσταται στο γεγονός ότι οι λαοί που έχουν συνηθίσει να ζουν υπό ξένη κυριαρχία, είναι προθυμότεροι να υποταχθούν —συγκριτικά με έναν λαό που έχει συνηθίσει να ζει ελεύθερος και αυτόνομος—, καθώς αδιαφορούν ουσιαστικά για την κεφαλή της ηγεσίας. Και οι λαοί, που ο Αλέξανδρος θεωρεί ευκολονίκητους, έχουν αυτό ακριβώς το κοινό στοιχείο. Το επιχείρημα του Αλεξάνδρου σε αυτή την περίπτωση δεν αντιβαίνει στη λογική του σύγχρονου αναγνώστη. Πράγματι, ζούμε σε μια εποχή, όπου οι μικρές χώρες έχουν μάθει να ζουν υποτασόμενες πολιτικά, οικονομικά, και πολιτιστικά στον ζυγό μιας υπερδύναμης και το λιγότερο που ενδιαφέρει τους υποτασόμενους είναι, ποιος ηγείται αυτής της υπερδύναμης.

Δεν πρέπει, ωστόσο, να ξεχνάμε ότι η δικαιολογία, που προβάλλει ο Αλέξανδρος, για το γεγονός ότι οι επεκτατικές του βλέψεις δεν στράφηκαν στη Δύση, απεικονίζει τις προσωπικές του αντιλήψεις μόνο στο βαθμό που αυτές εξυπηρετούν τον βασικό στόχο του Λουκιανού, τη σάτιρα. Τον Λουκιανό, στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν τον ενδιαφέρει η ιστορική αλήθεια αλλά ο σαρκασμός και η διακωμώδηση προσώπων και καταστάσεων. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει το τέλος του Διαλόγου 25 (12), το οποίο δεν ανατρέπει τα μέτρα, όπως θα περιμέναμε. Ο Λουκιανός, παρά τον κυνικό σκεπτικισμό που επέδειξε κατά τη συγγραφή του συγκεκριμένου Διαλόγου, θέλει τελικά τον Μίνω να δίνει με συνοπτικές διαδικασίες και χωρίς επαρκή δικαιολόγηση της απόφασής του τα πρωτεία στον Αλέξανδρο. Το απροσδόκητο αυτό τέλος αποδεικνύει την προϊούσα ένταση ανάμεσα στην κυνική αμφιβολία του Λουκιανού για τον συμβατικό σεβασμό που οφείλει κανείς σε κάποιες κοινώς αναγνωρισμένες προσωπικότητες και τη διπλωματική ανοχή μιας επαρκώς δικαιολογημένης ιεραρχίας.⁴⁰ Αυτό το αντιφατικό στοι-

39. Βλ. Wilcken, *Griechische Geschichte*, ό.π., 143 κ.ε.: βλ. επίσης Boak και Sinnigen, ό.π., 100 κ.ε.

40. Οι στρατηγικές ικανότητες του Ανίβα έναντι του Αλεξάνδρου υπήρξαν θέμα

χείο είναι πολύ σύγχρονο και ταυτόχρονα πολύ χαρακτηριστικό για τον Λουκιανό, που αποστασιοποιημένος, όπως ήταν, από τον αυστηρό κυνισμό, δεν έπαιρνε στα σοβαρά τη στρατεύσή του στο στρατόπεδο των κυνικών, όπως, εξάλλου, δεν ασχολήθηκε ποτέ σε βάθος με κάποια συγκεκριμένη φιλοσοφική επιλογή.

συζήτησης τόσο στην αρχαιότητα όσο και στους νεότερους χρόνους. Στους ελληνιστικούς και μεταγενέστερους χρόνους οι Μακεδόνες και οι φιλομακεδόνες Έλληνες θεωρούσαν για ευνόητους λόγους ότι ο Αλέξανδρος υπερείχε του Αννίβα. Την ίδια άποψη, που όμως προερχόταν από διαφορετικά αισθήματα, συμμερίζονταν και οι Ρωμαίοι, που παρά την τελική τους νίκη επί του Αννίβα, έπρεπε να υποστούν την κυριαρχία του στην ιταλική και ιβηρική χερσόνησο για περίπου 15 χρόνια. Βλ. σχετικά Titi Livi, XXXV 14.1-9· Άππ., Συρ. 10· Πλούτ. Φλαμ. XXI 1-6· Πλούτ. Πύρρ. VIII 1-3. Το θέμα πραγματεύεται και ο Baldwin, *Alexander*, ό.π., 52-58.